

Kanûnî Sultan Süleyman dönemiyle XVI. yüzyılın ikinci yarısına geniş yer verilmiştir. 5. *Krimtatarische Urkunden im Reichsarchiv zu Kopenhagen* (Freiburg 1976). Kopenhag Devlet Arşivi'nde bulunan Kırım Tatar belgelerinin neşri olup ayrıca üzerinde yaptığı çalışmaları içerir. 1992'de ölümünden kısa süre önce tamamladığı, günümüze kadar basılmayan son eseri "Ottoman Records on the History of the Christians in Palestine. Documents of Süleyman the Magnificent" adını taşımaktadır (Freiburg Üniversite Kütüphanesi ve Berlin Millî Kütüphane'de birer kopyası mevcuttur). Eserde Kudüs'teki Fransisken tarikatına ait Kanûnî Sultan Süleyman döneminden kalma belgeler ve Katolik tebaası ele alınır. Matuz için bir armağan kitabı çıkmıştır (*Festgabe an Josef Matuz: Osmanistik-Turkologie-Diplomatik* [ed. G. Winkelhane], Berlin 1992).

BİBLİYOGRAFYA :

Freiburger Bibliographisches Taschenbuch der Albert-Ludwigs-Universität (ed. K. Zimmer), Freiburg 1982, s. 174; *Kürschners Deutscher Gelehrten-Kalender 1987* (ed. W. Schuder), Berlin 1987, II, 2928; *Festgabe an Josef Matuz. Osmanistik, Turkologie, Diplomantik* (ed. Ch. Fragner), Berlin 1992, s. 355-364; M. Ursinus, "Josef Eugen Matuz zum Gedenken", *Freiburger Universitätsblätter*, CXX/2, Freiburg 1993, s. 7-8; Nimetullah Hafız, "Türkolog Prof. Dr. Josef Matuz-Hayati ve Eserleri", *Çevren*, sy. 20, Priştine 1993; M. Ivanics, "In Memoriam Matuz József (1925-1992)", *Keletkutató*, sy. 1, Budapeşte 1994, s. 115-116; G. Dávid, "Josef Matuz und seine Festschrift. Im ehrenden Gedenken an den Freiburger Wissenschaftler", *Philologia Fenno-Ugrica*, sy. 2-3, Freiburg 1996-97, s. 39-51.



HEDDA REINDL-KIEL

MATVÎ, Muhammed Arûsî

(محمد العروسي المطوي)

Muhammed el-Arûsî b. Abdillâh b. el-Mebrûk el-Mühezzebî el-Mâmî el-Matvî (1920-2005)

**Tunuslu edip ve şair,
diplomat ve siyasetçi.**

19 Ocak 1920 tarihinde Tunus'un güneydoğusundaki Kâbis şehri yakınlarında bulunan sahil köyü Matviye'de doğdu. Ailenin nisbet edildiği büyük dedesi Tâhir bölgede tanınmış bir vefî olan Sîdî Mühezzeb'in soyundandır. Matvî'nin Mühezzebî nisbesi bununla, Mâmî nisbesi de köyünün bir semti olan Mâye ile ilgilidir. Muhammed Arûsî köyündeki mektebe gitmeye başladığıysa da bir süre sonra ayrılarak Fransızca-Arapça eğitim veren resmî ilkokula devam etti (1928-1935).

Başşehir Tunus'taki Câmîu'z-Zeytûne'de orta öğreniminin ardından edebiyat alanında yüksek öğrenim gördü (1935-1946) ve âlimiye diplomasıyla mezun oldu. Medresetü'l-hukûk'tan ve Ma'hedü'l-Haldûniyye'den İslâm araştırmaları yüksek lisans diploması aldı (1945-1947). Tunus'taki hocaları arasında Muhammed Bûşerbiyye, Muâviye et-Temîmî, Nâsir es-Saddâm, Ahmed Muhtâr el-Vezîr, Muhammed Bû Azzûz, İbrâhim en-Neyfer anılır. Ayrıca edip ve şair Muhammed el-Arabî el-Kebbâdî'nin özel derslerine devam etti.

Tahsilini tamamladıktan sonra Câmîu'z-Zeytûne'ye hoca olarak tayin edilen Matvî lisede ve yüksek kısımda edebiyat, tarih, medeniyet tarihi, hitabet dersleri verdi (1948-1956). Talebeleri arasında Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, Abdullah Rûkeybî, Muhammed el-Mîfî, Abdülcelîl Temîmî, Cîlânî Belhâc Yahyâ, Ömer b. Sâlim, Kâsım Büsnîne, Reşâd el-İmâm sayılabilir. Bağımsızlığın ardından Tunus'un Kahire'de açılan ilk büyükelçiliğinde basın ve kültür ataşesi (1956-1957), Bağdat ve Cidde büyükelçiliklerinde elçi vekili olarak görev yaptı. Nisan 1962'de Bağdat'a büyükelçi tayin edildi. Tunus'ta Küveyt büyükelçiliğinin açılması üzerine Küveyt'i kendi toprağı kabul eden General Abdülkerîm Kâsım yönetimindeki Irak'tan sınır dışı edildi (Ağustos 1962). Tunus'a dönünce Zeytûne'de Külliyyetü's-Şerîa ve Usûlüddîn'de kısa bir süre genel sekreterlik yaptı. 1964'te Nâdi'l-kissa adlı bir kulüp kurarak 2004 yılına kadar sürdüreceği başkanlığını üstlendi. 1966'da bu kulübün yayın organı olup günümüze kadar gelen üç aylık *Kışaş* dergisini çıkardı ve 1999 yılına kadar yayın müdürlüğünü yaptı. Tunus radyosunda Tunus edebiyatına dair başlattığı program uzun süre devam etti. Fransız sömürge yönetimi zamanında bağımsızlık yanlısı güçlerin toplanma merkezlerinden olan Matviye köyünde milliyetçi çevrelerle ilişki kuran Matvî, daha gençlik yıllarından itibaren faal bir üyesi olduğu Hür Anayasa Partisi'nden dört dönem milletvekili seçildi (1964-1979). Bu sırada partideki bazı idarî görevler yanında mecliste on yıl kadar kültür ve sosyal işler komisyonu başkanlığını üstlendi. 1979 seçiminin ardından emekliye ayrıldı. Tunus Yazarlar Birliği'nde 1971'de kuruluşundan itibaren başkan vekilliği ve daha sonra başkanlık (1981-1991), 1973'ten itibaren Arap Yazar ve Edebiyatçılar Umumi Birliği'nde genel sekreter yardımcılığı ve ardından genel sekreterlik (1990-1992) yaptı. Yüksek Eği-



Muhammed Arûsî el-Matvî

tim Meclisi, Yüksek Yayın Meclisi, Asya ve Afrika Yazarlar Birliği Yönetim Kurulu, Beytülhikme İlmî Meclisi, Asya ve Afrika Dayanışması gibi kurumların da üyesiydi. Görevleri sırasında Kuzey Afrika ülkeleri yanında Sudan, Moritanya, Küveyt, Lübnan, Ürdün, Türkiye, İran, Pakistan, Endonezya, Sovyetler Birliği, Fransa, İtalya ve İngiltere gibi ülkelere seyahatlerde bulundu. 24 Temmuz 2005 tarihinde Tunus'ta vefat etti, vasiyeti üzerine Matviye köyünde defnedildi. Matvî birinci dereceden Cumhuriyet nişanı ve ikinci dereceden İstiklâl nişanı, 1989'da Devlet Edebiyat ve Beşerî Bilimler Takdir ödülü, 1991'de Kültür Ödülü Büyük Kuşağı, 2003'te 7 Kasım Yaratıcılık ödülü almıştır.

Lise yıllarından itibaren edebiyata ilgi duyan Matvî 1950'de Nâdi'l-kalem adıyla bir kulüp kurmuş ve başkanlığını üstlenmiş, diplomatik ve siyasal faaliyetlerinin yanı sıra edebiyat araştırmalarıyla da ilgisini sürdürmüştür. 1962'de oluşturulan en-Nâdi's-sekâfî Ebü'l-Kâsım eş-Şâbbî'de önce başkan vekilliği, 1981'den itibaren başkanlık yapmış, Tunus Yazarlar Birliği başkanı iken birliğin yayın organı olan *el-Mesâr* dergisini çıkarmıştır. Özellikle Tunus'a döndükten sonra edip ve düşünür Hasan Hüsnî Abdülvehhâb'ın yakınında bulunarak kendisinden faydalanmıştır. Hasan Hüsnî malzemesini topladığı ve bir kısmını yazdığı, tarih boyunca Tunus'ta yetişen müellifler ve eserlerine dair *Kitâbü'l-'Ömr*'ün tamamlanıp yayımlanması işini 1968'de vefatından bir süre önce hazırladığı vasiyetnâmesinde Matvî'ye havale etmiştir. *Ve mine'd-qaḥâyâ*, *Halîme* ve *et-Tûtü'l-mür* adlı üç romanında sömürge karşıtlığı ve bağımsızlık temalarını işlemesiyle bu yönelişin öncüsü sayılan Matvî (*Târiḥu'l-edebi't-Tünisi el-ḥadis ve'l-mu'âsir*, Tunus 1993, s. 138) aynı zamanda Tunus'ta serbest şiirin de öncüleri arasında yer alır. Onun bağımsızlık öncesi vatan sevgisi ve bağımsızlık fikrini işlediği şiirlerinde sembolizm hâkimdir, bundan dolayı nesirlerinin sadeliğine nisbetle şiirlerinin anlaşılması oldukça zordur. Edebî tenkide dair yazılarının büyük kısmı bazı eserlere



Muhammed
Arûsî
el-Matvî
Cernal
Abdünnâsir
ile birlikte

yazdığı giriş yahut verdiği konferanslar şeklindedir. Ayrıca çeşitli yazılarında çocuk edebiyatının gerekliliğine işaret etmiş, 1967-1981 yılları arasında *Ebû naşîha*, *Ĥimâr Cektîs*, *Ĥuffu ĥanîn*, *el-Ĥavsü'l-meksûr*, *es-Seddü'l-kebîr*, *Emîretü'z-Zencibâr*, *Şe'âfiĥ be'âfiĥ*, *es-Semeke-tü'l-mağrûre*, *ed-Dîk fevka's-şecere*, *ed-Düb ve'd-dümye*, *ʿAnzû Ĥaysûn* gibi çocuk hikâyeleri kaleme almıştır. Matvî'nin kitaplarını başısladığı Matviyye Halk Kütüphanesi'ne onun adı verilmiştir ve burada her yıl "Mülteka Muhammed el-Arûsî el-Matvî li'l-âdâb ve'l-hadâreti'l-Arabiyye" adıyla sempozyumlar düzenlenmektedir.

Lora Graham Lunt, Matvî ve Beşîr Hurreyif'in hikâyeciliğini *Love and Politics in the Tunisian Novel: Themes, Structure and Characters in the Novel of Arusi al-Matwi and al-Bashir Khurayyif* adlı çalışmasına konu edinmiş (doktora tezi, 1977, Indiana Üniversitesi), Muhammed el-Hâdî el-Matvî, *er-Rû'yetü'n-naĥdiyye ʿinde Muhammed el-ʿArûsî el-Matvî* adlı eserinde (Beyrut 1995) Matvî'nin edebî tenkitle ilgili yazılarını derleyip değerlendirmiş, *Muĥammed el-ʿArûsî el-Matvî: Sîre ve veraĥât min ibdâʿi merĥaleti's-şebâb* isimli çalışmasında da (I-II, Rabat 2011) onun ayrıntılı biyografisi yanında ilk dönemlerden başlayarak çeşitli dergilerde çıkan şiir, hâtîrat, günlük, mektup, hikâye, makale ve edebî tenkitlerine yer vermiştir.

Eserleri. Araştırma: *et-Taʿlîmü'z-Zeytûni ve vesâʿilü ʿişlâĥih* (Tunus 1953, başkalarıyla birlikte), *el-Ĥurûbü's-Şalibiyye fi'l-meşriĥ ve'l-mağrib* (Tunus 1374/1954; Beyrut 1982), *Celâlüddîn es-Süyûfî* (Tunus 1954), *İmru'ülĥays* (Tunus 1955), *en-Nüşûşü'l-müfessere* (Tunus 1955, lise ders kitabı, Muhammed b. İbrâhim ve Muhammed Muhsin el-Alvîni ile birlikte),

Üsûsü't-teĥavvur ve't-tecdîd fi'l-İslâm (Tunus 1969), *Min farâʿifi't-târîĥ* (Tunus 1980), *Sîretü'l-Ĥayrevân: Risâletühü'd-dîniyye ve's-seĥâfiyye fi'l-Mağribi'l-İslâmî* (Tunus 1981), *Fezâʿilü İfrîkıyye fi'l-âşâr ve'l-eĥâdişi'l-mevzûʿa* (Beyrut 1982), *eş-Şalĥanatü'l-Ĥafşıyye* (Beyrut 1406/1986), *Mesîretü'l-ĥışşati'l-ʿArabiyye fi Tûnis* (Cidde 1986).

Roman ve Hikâye: *Ve mine'd-ĥahâyâ* (Tunus 1956); *Ĥalîme* (Tunus 1964, 1969, 1971, 1977, 1980, 1982, 1983, 2007, 16. baskı; İng. trc. Hafedh Boujmil, *Halima*, Tunis 2000, 2008, Lora G. Lunt'ın giriş ve bibliyografyasıyla birlikte; taşradan başşehir Tunus'a gelen bir genç kızın hayatı çevresinde 1950'li yıllarda Tunus'taki sosyal değişim ve ülkenin bağımsızlığında Tunus Belediyesi ödülünü almıştır); *et-Tûtü'l-mür* (Tunus 1967, 1972, 2007; Arap Yazarlar Birliği [Kahire] tarafından 2000 yılında o güne kadar neşredilmiş en iyi 105 Arapça hikâye arasına alınan eser Manuel Montesinos Moreno tarafından İspanyolca'ya çevrilmiştir [*Las Moras Amargas*, Madrid 1996]); *Tarîĥu'l-maʿsara* (Tunus 1981; kısa hikâyeler içerir); *Recʿü's-şadâ* (Tunus 1991, 1998; otobiyografi / hâtîrat tarzında kısa yazılar içerir). *Matvî şiiirlerini Ferĥatü's-şâʿb* (Tunus 1963) ve *Mine'd-dihlîz* (Tunus 1987) adlı divanlarında toplamıştır. Serbest şiir lehine bir bildiri niteliği taşıyan ikinci divanda 1952'den beri yazdığı on bir şiirle 1962 sonrası yazdığı yedi şiir yer alır. Ayrıca *Seyfullâh Ĥalîd b. el-Velîd* adıyla bir tiyatro eseri kaleme almıştır (Tunus 1970, 1976, 1981, 1983, Abdülkerîm el-Merrâk ile birlikte).

Neşir: İmâdüddîn el-İsfahânî, *Ĥarîdetü'l-ĥaşr ve cerîdetü'l-ʿaşr: Ĥısmu şuʿarâʿi'l-Mağrib* (I. bölüm, Tunus 1966, Muhammed el-Merzûki ve Cîlânî b. Hâc Yahyâ ile birlikte; II-III. bölüm, Tunus 1971-1972,

adı geçenlerin yanında Âzertâş Âzernûş ile birlikte); Abdurrahman b. Abdülkerîm el-Ensârî el-Medenî, *Tuĥfetü'l-muĥibbîn ve'l-aşĥâb fi maʿrifeti mâ li'l-Medeniyyîn mine'l-ensâb* (Tunus 1390/1970); Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Bisâtu'l-ʿaĥikĥ fi ĥadâreti'l-Ĥayrevân ve şâʿirihâ İbn Reşîĥ* (Tunus 1970); İbn Sahnûn, *Kitâbü Âdâbi'l-muʿallimîn* (Tunus 1972); İbn Reşîĥ el-Ĥayrevânî, *Ünmûzecü'z-zamân fi şuʿarâʿi'l-Ĥayrevân* (Tunus 1406/1986, Beşîr el-Bekkûş ile birlikte); Ebü'l-Abbâs el-İbyânî, *Mesâʿilü's-semâsire* (Beyrut 1992). Bunların dışında Hasan Hüsnî Abdülvehhâb'ın çeşitli makalelerinin derlendiği *Varaĥât ʿani'l-ĥadâreti'l-ʿArabiyye bi-İfrîkıyyeti't-Tûnisiyye* adlı çalışmanın III. cildini onun vefatından sonra hazırlamış (Tunus 1972), yine onun *Kitâbü'l-ʿÖmr fi'l-muşannefât ve'l-müʿelîifîne't-Tûnisiyyîn* adlı eserini tamamlayıp yayımlamıştır (I-IV, Beyrut 1990; Tunus 2001, Beşîr el-Bekkûş ile birlikte). Matvî ayrıca, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed el-Mâlikî'nin *Riyâzu'n-nüfûs fi tabaĥâti ʿulemâʿi'l-Ĥayrevân ve İfrîkıyye* (nşr. Beşîr el-Bekkûş, I-II, Beyrut 1401-1403/1981-83, 1414/1994) ve Abdülazîz es-Seâlibî'nin *Tûnis eş-şehîde* (trc. Hammâdî es-Sâhilî, Beyrut 1984) adlı eserlerini gözden geçirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. A. Haywood, *Modern Arabic Literature: 1800-1970*, London 1971, s. 187-188, 217, 263-268; M. Sâlih el-Câbirî, *eş-Şîʿrü't-Tûnisiyyü'l-muʿâşır ĥilâle ĥarnin*, Tunus 1974, s. 603-609; a.mlf., *Divânü's-şîʿri't-Tûnisiyyi'l-ĥadiş: Terâcim ve muĥtârât*, Tunus 1976, s. 131-141; *Muĥtârât mine'l-edebi't-Tûnisiyyi'l-muʿâşır*, Tunus 1405/1985, II, 77-83; M. Hasan Abdullah, *er-Rif fi'r-rivâyeti'l-ʿArabiyye*, Küveyt 1410/1989, s. 58-61; J. Fontaine, *el-Edebü't-Tûnisiyyü'l-muʿâşır*, Tunus 1989, s. 13, 18, 60; a.mlf., *Regards sur la littérature tunisienne*, Tunis 1991, s. 100-101, 107; a.mlf., "al-Matvî, Muĥamad al-ʿArûsî (1920-)", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami - P. Starkey), London 1998, I, 517; Mustafa el-Kilânî, *Târîĥu'l-edebi't-Tûnisî: el-Edebü'l-ĥadiş ve'l-muʿâşır I: İşkâliyyetü'r-rivâye*, Tunus 1990, s. 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 33, 39, 44-45, 148, 181, 186, 190, 207; II: *er-Rivâye*, s. 28-38; M. Sâlih b. Ömer, *Târîĥu'l-edebi't-Tûnisî: el-Edebü'l-ĥadiş ve'l-muʿâşır I: eş-Şîʿr*, Tunus 1990, s. 110-112; Abdülvehhâb ed-Dahlî, *el-İshâmü't-Tûnisî fi taĥĥîki't-türâşi'l-maĥlûl*, Kartâc 1990, s. 24, 26, 35, 36, 64, 106; Ömer b. Sâlim, *Muĥtârât li-şuʿarâʿi Tûnisiyyîn*, Tunus 1992, s. 733-743; *Târîĥu'l-edebi't-Tûnisiyyi'l-ĥadiş ve'l-muʿâşır*, Tunus 1993, s. 64, 70, 71, 73, 94, 96-97, 101, 125, 138-139; İzzet Osman Ebü'n-Nasr, *Dirâsât fi'l-edebi't-Tûnisiyyi'l-muʿâşır*, Beyrut 1414/1994, s. 9, 12, 33, 38, 48, 55-56, 66; *Aʿlâmü'l-edebi't-Tûnisiyyi'l-muʿâşır* (haz. R. B. Campbell), Beyrut 1996, II, 1229-1232; *Terâcimü aʿzâʿi ittiĥâdi'l-küttâbi'l-ʿArab fi Süri-*

ye ve'l-vaṭānī'l-'Arabī (haz. Edīb İzzet v.dğr.), Dimaşk 2000, s. 1167; Hilâl Nâcî, "Muḥammed el-'Arûsî el-Maṭvî (1920-)", *Mevsû'atü Beyti'l-ḥikme li-a'lâmi'l-'Arab fi'l-karneyni't-lâsif 'aşer ve'l-işrin*, Bağdad 1420/2000, I, 493-495; Kâmil Selmân el-Cübürî, *Mu'cemü 'ş-şu'arâ*, Beyrut 1424/2003, V, 135.



AHMET ÖZEL

MÂÜLAYNEYN, Muhammed Mustafa

(محمد مصطفى ماء العينين)

Ebü Abdillâh Mâülayneyn Muhammed Mustafâ b. Muhammed Fâzil b. Muhammed el-Emîn (Lâmîn, Mâmîn) el-Hasenî el-Kalkamî eş-Şinkitî (1831-1910)

**Moritanyalı Kâdirî şeyhi,
âlim, sömürge karşıtı direniş lideri.**

27 Şâban 1246 (10 Şubat 1831) tarihinde Moritanya'nın güneydoğusunda Şinkit bölgesindeki Havz adlı beldede doğdu. Bölge Araplar'ından Kalâkime kabilesine mensuptur. Nesebi Fas şeriflerinden İdrîsîler hânedanının kurucusu İ. İdrîs'e ulaşır. Temel eğitimini Kâdirîye tarikatının Fâziliyye kolunun kurucusu olan babasından aldı, onun vasiyetiyle tarikata intisap etti, Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi. 1858'de hacca giderken Miknâs'ta Fas Alevî (Fîlâfî) Hükümdarı Mevlây Abdurrahman b. Hişâm ile görüşerek takdirini kazandı. Onun ardından tahta geçen oğlu Mevlây IV. Muhammed, torunu Mevlây Hasan b. Muhammed ve bunun oğulları Mevlây Abdülazîz el-Alevî ve Abdülhafiz el-Alevî ile ilişkilerini sürdürdü, bu sultanlar tarafından kendisine temsilcileri gibi hareket etme yetkisi verildi. Zekât gelirlerini toplayıp yöneticilere götürdü, onlardan temin ettiği maddî yardım ve silâhları bölgedeki kabilelere aktardı. Hacdan döndükten sonra daha çok Sahrâ'nın kuzeyindeki kabileler arasında dolaştı. Bu sırada İspanyollar'la Fransızlar'ın Fas ve Batı Sahrâ'ya yönelik başlattıkları işgale karşı mücadele vererek iç bölgelere doğru girmelerini önlemeye çalıştı, özellikle Dâhile, Adrâr, Tiznît ve Merakeş çevresinde uzun süre başarı sağladı. Babasının 1869'da vefatından sonra kardeşi Sa'd Bûh ile ayrı çevrelerde irşad hizmetini devam ettirdi. Hadis, tefsir, fıkıh ve siyer alanlarındaki vukufuyla devrin en meşhur âlimlerinden biri ve nüfuzlu bir Kâdirî şeyhi olarak adını duyurdu, halk ve yöneticiler katında büyük saygı gördü. Şinkit bölgesinin her tarafından gelen kalabalık topluluklar onun ilim ve irşad meclislerine katıldı. Bölgede kabileler arasındaki ihtilâfları giderip birleşmeleri-

ni sağlamaya, yanlış örf ve âdetlere karşı mücadele vererek şer'î ölçülerin yerleşmesine çaba gösterdi, zayıf kabileleri destekleyerek zulmü önlemeye çalıştı.

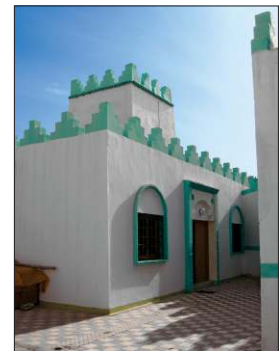
Moritanya'nın kuzeyinde (bugün Fas'ın güneydoğu kesimi) ıssız bir mevki olan Sâkiyetülhamrâ vadisine yerleşen Mâülayneyn bölgedeki göçebe kabilelerle sömürgecilere karşı cihad hareketini sürdürdü. Daha sonraki yıllarda Fas Sultanı Mevlây Abdülazîz'in desteğiyle, kuzey-güney ve doğu-batı ticaret yolları arasında önemli bir kavşak olan Semâre (Simâre) beldesini kurdu (1898-1904). Buradaki zâviye ve medresesinde müridleri ve talebelerini eğitti, temel kaynakların yer aldığı özel bir kütüphane kurdu. Mevlây Abdülazîz, Merakeş'te de kendisi için bir zâviye açmış ve geniş mülkler tahsis etmişti (1896). Ahmed b. Ernîn eş-Şinkitî, hac yolculuğu sırasında uğradığı Semâre'de Mâülayneyn'in eğitimiyle ilgilenip geçimlerini sağladığı ve evlendirdiği müntesiplerinin 10.000 civarında olduğunu, yöreye kafilerle birlikte erzak taşıdığını kaydeder (*el-Vasîl*, s. 366). Mâülayneyn, Semâre merkezli olarak Sahrâ'nın kuzey bölgesi yanında Merakeş, Fas, Tiznît, Miknâs, Melîle, Selâ gibi şehirlerde de zâviyeler kurarak faaliyet alanını genişletti.

Adrâr bölgesinde Fransız baskısının artması üzerine Mâülayneyn, talebe ve müntesiplerinden kurduğu orduya silâh ve yardım sağlamak üzere Rabat'ta bulunan Mevlây Abdülazîz'in yanına giderken Merakeş yakınlarında Abdülazîz'in hal'edilip kardeşi Abdülhafiz'e biat edildiğini öğrenince Merakeş'e geçerek biata katıldı (1907). Yeni sultan kendisine büyük saygı göstermekle birlikte desteklerine ihtiyaç duyduğu Fransızlar'ın tepkisini çekmek için ondan ülkeden ayrılmasını istedi. Bunun üzerine Semâre'ye geri dönen Mâülayneyn, 1909'da Agâdir'in 95 km. güneyindeki Tiznît'e gidip Fas'ın kuzey kesiminde Vücd ve Dârülbeyzâ gibi şehirleri ele geçiren Fransızlar'a karşı mücadeleye girişti. Fas şehrini Fransızlar'dan geri almak için oraya doğru yöneldiyse de düşman karşısında tutunamadı. Kendisiyle birlikte harekete katılan bazı kabileler karşılaştıkları sıkıntılar yüzünden Fransızlar'la anlaşmaya varınca yanında kalan talebe ve müntesipleriyle birlikte Atlas dağlarını aşarak Sûs bölgesindeki Re'sülvâdî'ye ulaştığında hastalandı. Yola devam ederek Tiznît'e gitti, bir süre sonra 21 Şevval 1328 (26 Ekim 1910) tarihinde vefat etti ve orada defnedildi (Mâülayneyn b. Atîk, *er-Rihletü'l-Mâ'ayniyye*, s. 39). Diğer kay-

naklarda vefatı için 17, 24 ve 29 Şevval gibi tarihler de kaydedilir.

Mâülayneyn'den sonra oğlu Ahmed el-Heybe, kardeşlerinin, babasının talebe ve müridlerinin ittifakıyla onun ilmî ve siyasi halefi olarak faaliyette bulundu. Müridlerin irşad ve eğitimiyle de Mâülayneyn'in vefatından önce işaret ettiği üzere diğer oğlu Muhammed el-Gays en-Ni'me görevlendirildi. Mâülayneyn'in oğulları Fas'ın bağımsızlığını kazanmasına kadar sömürge güçlerine karşı tavırlarını, Fas sultanlarıyla olan iyi ilişkilerini, bölgedeki dinî ve siyasi nüfuzlarını sürekli korudular (hemen hepsi birer âlim ve edip olan çok sayıdaki oğulları için bk. Hamâhullah Vüld es-Sâlim, s. 244-249). Mâülayneyn'in önde gelen halifelerinden biri Fas zâviyesini yöneten Ahmed b. Şems eş-Şinkitî el-Hâcî'dir. İbnü'l-Hayyât ez-Zükkârî, Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, Muhammed b. İdrîs el-Kâdirî, Ahmed b. Muhammed Hıdır el-İmrânî, Abdülhafiz b. Muhammed Tâhir el-Fâsî ve Muhammed Mehdî el-Vezzânî onun tanınmış talebelerindendir.

Kâdirîye tarikatı XVIII-XIX. yüzyıllarda Batı Sahrâ'da iki önemli şeyh tarafından temsil edilmiştir. Bunlardan biri Muhtârîyye kolunun kurucusu Sîdî Muhtâr el-Küntî, diğeri Mâülayneyn'in babası Fâziliyye kolunun kurucusu Muhammed Fâzil'dir. Mâülayneyn'e nisbetle Ayniyye (Maayniyye) diye anılan tarikat kolu temel esaslarda Fâziliyye'den bazı küçük farklılıklar taşır. Tarikatı "Hz. Peygamber'in hareket tarzını araştırıp ona uymak", şeriatı da "emredilenleri yapmak, yasaklananlardan sakınmak" diye tanımlayan Mâülayneyn (Muhammed ez-Zarîf, *el-Hayâtü'l-edebyyye*, s. 108-109) babasının izinden giderek bölgedeki Ticâniyye, Şâzeliyye ve Nâsiriyye gibi tarikat şeyhlerinin aksine tarikatların hepsinin amacının insanı mânen yüceltmek olduğunu, dolayısıyla her türlü taassuptan ve diğer tarikatlarla karşı üstünlük tavrından uzak durup birleşmeleri gerektiğini söylemiş, Kâdirî evrâdî ve cehri zik-



Muhammed
Mustafa
Mâülayneyn'in
Tiznît'teki
zâviye
ve türbesi